

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 272 с.: іл.

Агресія путінської Росії проти України вкрай загострила інтерес до ключових моментів перетинання, протистояння, конфліктування аж до кривавих воєн двох народів, країн, а нині вже й держав упродовж дуже давнього та зовсім близького історичного минулого. Крізь призму цієї визначальної для нас події по-іншому сприймаються й вузлові сюжети світової історії, в яких Україні та Росії відводилися важливі ролі.

Війна, яку влучно охрестили «гібридною», оголила ту просту істину, що в умовах збройного протистояння історичне минуле перетворюється в потужну ідеологічну зброю в наших або ворожих руках. Багато патріотично налаштованих істориків усвідомили, що національну історію мало досліджувати згідно з приписами класично-академічної традиції: здобуті знання мають стати доступними для широкого загалу. Безумовно, в цьому плані вже чимало зроблено. Всіх бажаючих дізнатися про конкретні здобутки відсилаємо до розлогого інтерв'ю Кирила Галушка¹ – ініціатора історичного проекту «Likbez. Історичний фронт» і, до речі, одного з авторів рецензованого видання. Історик, перераховуючи досягнення сучасних популяризаторів історії, назвав саме книгу «Війна і міф» першим здобутком на цьому терені.

Видання розпочинається ґрунтовною, але компактною передмовою О. Зінченка з дещо провокуючою назвою «Війна міфам». Посилаючись на думку відомого українського історика Ярослава Грицака, інших дослідників, автор розмежовує два поняття: *Міт* і *міф*. Перший – важлива засада формування колективної пам'яті: необхідна підстава, щоб «окреслити групову ідентичність і легімізувати існування суспільно-політичного порядку»^{*} або, як поетично сформулював Євген Маланок: «Як в нації вождя нема, / Тоді вожді її – поети: / Міцкевич, Пушкін не дарма / Творили вічні міти й мети, – / Давали форму почуттям, / Ростили й пестили події, / І стало вічністю життя / Їх в формі Польщі і Росії». А от «міф – це спотворене, часом спрощене, а часом – сфальсифіковане бачення минулого». Численні міфи про перемогу СРСР у Великій Вітчизняній війні розпочали творити ще за часів Сталіна, у наступні десятиліття вони не переглядалися і не спростовувалися, а тільки пристосовувалися до тих чи інших ідеологічних потреб радянського режиму, а згодом Російської Федерації. Застосовуючи фальсифікацію «оминання» чи звинувачуючи в усьому «ворогів», комуністичні ідеологи створювали непомильний образ «великого вождя» та правлячої комуністичної партії, які вели радянський народ до перемоги. Схема була спрощена до примітивізму: «правильні» українці воювали на боці СРСР, а «неправильні» – йшли в УПА й ставали колаборантами [с. 9]. О. Зінченко вважає, що «деконструкція радянського Міту рано чи пізно призведе до творення нової – української версії Міту Другої світової війни» [с. 11]. Це явище природне – кожен народ має свою колективну пам'ять і типи останніх не завжди збігаються. Автор застерігає, що навіть великі Міти можуть бути небезпечними.

Але, як нам здається, для українців нині є важливішою й нагальнішою інша потреба: подолати негативний вплив низки міфів про Другу світову війну, запущених у пропагандистський обіг ще сталінським режимом й останнім часом інтенсивно культивованих путінською Москвою. На ще один аспект, що актуалізує проблему, вказує Олександр Лисенко: «Історична пам'ять – ще донедавна така різна у громадян навіть тих держав, які тоді були союзниками, – нині яскраво еволюціонує в універсальне річище, витороване гуманітарною аксіологічною традицією. У глобалізованому світі,

^{*} Тут і далі у квадратних дужках зазначено сторінку рецензованого видання.

як це не парадоксально нині звучить, ієрархію цінностей очолюють не гроші та влада, а імперативи самоцінності людського життя, демократії, індивідуальної свободи. Очевидно, із цієї причини історієписання війни впродовж останніх кількох десятиліть поступово перетворилося з суто академічного заняття на зону співпереживання й перегуку поколінь, такі собі «діалоги з минулим»...»². Поборюючи тоталітарну міфотворчість, українське суспільство буде наближатися до європейської цивілізації.

У книзі, підготовленій колективом співробітників Інституту національної пам'яті, Інституту історії України Національної Академії наук України та інших науково-дослідницьких установ, переконливо розвінчуються 50 міфів. У сукупності вони охоплюють коло питань, довкола яких найчастіше збудується громадська думка, спалахують палкі дискусії. Кожний розділ присвячений розгляду й розвінчанню певного міфу. Всі вони побудовані за одним принципом: цитата з якого-небудь видання, досить часто прорадянського або відверто антиукраїнського за змістом (на жаль, і в самій Україні такої літератури видавалося та й видається чимало), далі з'ясовується суть міфу, наводяться «стисло» факти, що свого часу були закладені в його основу, і, нарешті, на базі розлогих, систематизованих фактів доказывается його неправдивість і з'ясовується, в чиїх інтересах той чи інший міф експлуатується нині.

Відразу зауважимо, що далеко не всі вони мають радянське чи російське походження. У книзі викриваються й деякі міфи, що з'явилися в українських колах. Це версія, що нібито Шарль де Голль і Че Гевара схвально відгукувалися про УПА; некритичне поширення німецької листівки про спробу виселити всіх українців, що опинилася на окупованій нацистами території [с. 179–182, міф 34; с. 201–205, міф 40]. Цим самим автори не просто демонструють свою принциповість, але прагнуть поставити заслін поширенню нових міфів.

Однак головний масив – це добре відомі старшому поколінню з радянських підручників, численної літератури, періодики, кіно- та телеекранів численні спроби героїзації та глорифікації, як пишномовно при цьому висловлюються, «подвигу народу». За цим фасадом незмінно приховується прагнення протягти думку про вирішальну роль комуністичної партії та її вождів (за різних часів різних), але з відчутною перевагою Сталіна. Ідея проста – саме він врятував світ від «коричневої чуми». Цей факт в очах багатьох не тільки перебиває всі його злочини, але спонукає наступників до повторення сумнівного «подвигу».

Дехто, можливо, скаже: все це давно відоме. Викривлення інформації, певні перебільшення були скрізь і завжди, й нічого про те зайвий раз розводитися. Однак багато фактів широкому загалу так і залишилися невідомими. Скажімо, подвигу 28 героїв-панфіловців ніколи не було. Всю історію вигадали газетярі. Органи МГБ розпочали слідство у цій справі ще в 1947 р. і повністю доказали наявність фальсифікації. Однак ця обставина аж ніяк не вплинула на міф. Історія «подвигу» була покладена в основу радянської, російської, казахстанської та киргизстанської державної ідеології. Фільми під назвою «Двадцять вісім панфіловців» й нині показують в Росії, про це свідчить фото постера, вміщеного в книзі [с. 105–111; міф 21]. Пропагандисти прекрасно знають, що тиражують відверту брехню, але це їх, очевидно, мало обходить. В орбіту поширення цього базового для радянської історії міфу була втягнута й Україна. Цікаво було б дізнатися, скільки колгоспів, вулиць, провулків в нашій країні мали (або й нині носять, за винятком перших) подібну назву?

Не варто думати, що це дрібниці: з них виростає велика неправда, яка, ще раз повторимося, впливає на свідомість людей в напрямку, вигідному державі-агресору. На жаль, надійної протиотрути від постійних доз смертельних ін'єкцій російської пропагандистської машини не існує. Всі аналітики сходяться на тому, що деміфологізація – тривалий і складний процес. У цьому сенсі, сподіваємося, позитивну роль відіграє книга, де розвінчуються найпоширеніші міфи про Другу світову війну.

Регіональних сюжетів у ній не так уже й багато. Три розділи, в яких наводяться неспростовні дані про злочин, вчинений радянською владою проти кримських татар, навряд чи можна віднести до цієї категорії. Все, що стосується історії депортації цього народу, набуло всеукраїнського значення. Однак у книзі привертає увагу сюжет про

Корюківську трагедію. Він розкривається в розділі: «Червоні партизани – «народні месники» [с. 145–150, міф 28]. Нагадаємо ще раз, що відбулося у райцентрі Чернігівської області: «1–2 березня 1943 року нацистський каральний загін повністю, разом з усіма мешканцями, спалив містечко Корюківку... Загинули близько 7 тисяч осіб, спалено 1290 будинків. [...] Корюківська трагедія – найбільший злочин проти мирного населення такого гатунку під час Другої світової війни у Європі. Проте, на відміну, від Хатині, Корюківська трагедія не стала всесоюзним символом скорботи, її історію замовчували у СРСР». Причини подібного ставлення прості: щоб не компрометувати радянських партизанів, бо з'єднання О. Федорова знаходилося на відстані не більше 15 км від Корюківки і мало десятикратну перевагу над карателями... [с. 148–149].

Варто наголосити на ретельності й продуманості відбору фактів. Колектив авторів у складі 15 дослідників попрацював на славу. Хочеться відзначити, що серед них є 2 випускники тоді історичного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

У кожній рецензії мають бути певні зауваження. Нам здається, що далеко не всі поширені спотворення чи замовчування історичної правди знайшли відображення у книзі. Однак певною мірою головний упорядник попередив цей докір, зазначивши, що «перелік згаданих тут міфів не є вичерпним» [с. 11]. Отже, можна сподіватися, що продовження буде...

Колектив авторів подбав і про вдумливих читачів, яким захочеться поглибити свої знання: список літератури та інтернет-джерел нараховує понад 180 позицій. Книжка добре й зі значенням оформлена: вміщене на обкладинці зображення «Маку пам'яті» символізує розрив із радянською парадигмою історії й приєднання до того трактування війни, яке нині поділяє цивілізований світ. Цій же меті служать і численні ілюстрації.

Будемо сподіватися, що війна радянським міфам, оголошена рецензованим виданням, буде продовжена. Бажано, щоб вона поширилася й на інші міфологізовані історичні «фронти»: історію Української революції 1917–1921 рр., процес «побудови соціалізму в СРСР», боротьбу влади проти шістдесятників та дисидентів, «розв'язання національного питання»... і багато чого іншого, що ретельно фальсифікувалося упродовж десятиліть і потребує не просто відкидання, а ґрунтовного перегляду й системного розвінчання.

Тамара ДЕМЧЕНКО

1. Махун С. Кирило Галушко: «Головна зброя українського історика – факти і просвітництво» / С. Махун // Дзеркало тижня. – 2016. – № 7 (27 лютого – 4 березня). – С. 15.

2. Лисенко О. Є. Важкий шлях до миру: українське суспільство та влада у середині 1940-х – на початку 1950-х рр. / О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2015. – № 5. – С. 19.

